

Kedves Olvasónk!

Egy évszázadon keresztül népünk számos nemzedéke Jókait olvasva vált irodalombaráttá, de hozzátehetjük: a nagy elbeszélő írásai mindmáig élők és élvezhetők, életműve változatlanul népszerű ma is. Ennek ellenére ez ideig nem került ki a sajtó alól olyan gyűjtemény, mely a Jókai-életmű alaposabb megismerésének jogos igényét teljességgel kielégíthette volna. A ma már egyébként is ritkaságnak számító Nemzeti (Jubileumi) és Centenárius kiadásokból — ezek minden érdeme mellett is — számos jelentős írás maradt ki, szövegük pedig korántsem volt hibamentes. Az 1954-ben megindított Jókai-kiadás, bár a válogatás következetessége és a kiterjedt jegyzetanyag révén jelentős lépés volt előre, jellegénél fogva teljességre nem törekedhetett. E hiányok pótlása érdekében határozta el kiadónk, hogy mind a tudományos kutatás, mind pedig a nagyközönség és az iskolai oktatás igényeit kielégítő megoldásban közreadja Jókai Mór összes műveit.

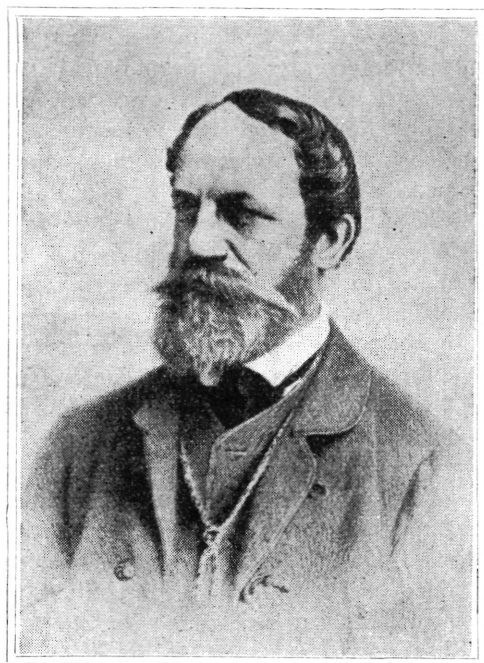
A gyűjtemény elsőként foglalja magába az író valamennyi regényét, novelláját, színdarabját, költeményét, továbbá cikkeit, útleírásait, beszédeit, leveleit, tréfáit, noteszainak érdekes anyagát is. Mindezek önmagukban is tanulságosak és élvezetesek, amellet belőlük jobban megérthetjük majd az író regényeinek és novelláinak gondolatvilágát. Az újságíró Jókai megemlékezik kora nagy eseményeiről, divatjairól, kuriózumokról, tolla nyomán megelevenednek az idegen tájak, a híres vagy hírhedt kortársak is; kisebb írásait olvasva a legszórakoztatóbb kalauzt kapjuk a múlt század magyar művelődéstörténetéhez!

Az új kiadás azonban nemcsak teljesebb, hanem hűségesebb és hibátlanabb: hitelesebb is lesz a régieknél. Az egyes kötetek sajtó alá rendezői, minden vonatkozásban alkalmazkodni igyekeznek Jókai szándékaihoz, nyelvhasználati sajátságaihoz, kiküszöbölik a száz éven át felhalmozódott szövegromlásokat, önkényes korrektori módosításokat, és sértetlenül közlik az egykor politikai okokból megcsonkított írásokat is. A sorozat Jókai munkáit műfajuk, illetve jellegük szerint ciklusokba sorolva, azokon belül pedig általában időrendben teszi közzé. Az egyes ciklusok a következők: Regények, Elbeszélések, Drámák, Versek, Cikkek és beszédek (publicisztika, műbíráló, esszé, útleírás, visszaemlékezés, előszó, csevegés, politikai és egyéb szónoklat stb.), Levelezés, Följegyzések (a noteszek anyaga stb.). A már említett kettős cél érdekében a sorozat kötetei kétféle változatban kerülnek ki a sajtó alól. A szövegkritikai kiadás köteteiben az egyes munkákat részletes jegyzetanyag

1962 JÚLIUSÁBAN MEGINDÍTJUK

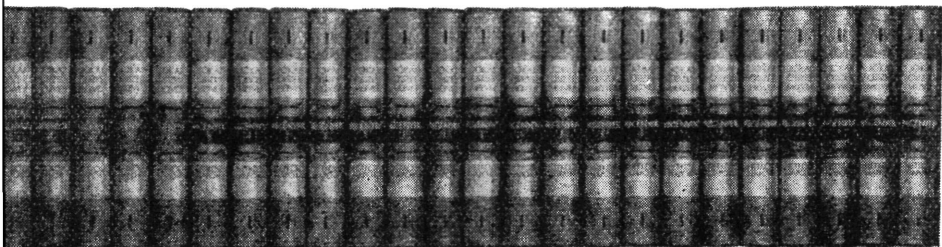
JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEINEK

ELSŐ TELJES KIADÁSÁT

AZ EGYES KÖTETEK
A TUDOMÁNYOS IGÉNYŰ
KRITIKAI VÁLTOZAT
MELLETT OLCSÓ
NÉPSZERŰ KIADÁSBAN
IS MEGJELENNEK

AKADÉMIAI KIADÓ • BUDAPEST

KOVÁCS ILONA

A Nyugat és a magyar könyvművészet megújulása

1. Új tartalom új külsőben.

A nyomtatott könyv művészi megformálását mindenkor három *fő tényező* kölcsönhatása határozza meg: a tartalom, a kor képzőművészete és a nyomdászat technikai felkészültsége. E három tényező változásai szükségképpen a társadalom politikai, gazdasági és kulturális életének alakulásából következnek.

A századfordulón a megerősödő kapitalizmus a magyar társadalom életében új szemlélettel, új műveltséggel rendelkező polgári réteget teremt, mely tudományban és irodalomban egyaránt újat hoz. A könyv modern tartalma szükségessé teszi a modern formák kialakítását is. Ezt azonban erősen késleltette nyomdatechnikánk és képzőművészetünk akkori állapota. A könyvkiadás kapitalizálódása ugyanis a nyomdászat gyors gépesítését, ez viszont a könyvtermés növekedését és — átmenetileg — minőségének nagymérvű hanyatlását idézte elő. Nehezítette a helyzetet képzőművészetünk eklektikus, majd szecessziós irányzata, amely a modern könyvművészet számára korszerű művészi megoldásokat eleve nem nyújthatott.

Ez és a korabeli úttörő kísérletek (William MORRIS 1834—1896; *Pan* folyóirat 1895; Insel Verlag 1899; Eugen PELLETAN 1896) készítették nyomdászaink és grafikusaink legjobbjait arra, hogy gyökeresen új megoldásokat keressenek.

Nyomdászaink közül elsőnek — viszonylag korán — KNER és TEVAN, néhány évvel később pedig számos nagy kiadónk vállalkozik az úttörés nehéz munkájára. Társadalmunk új szükségletei és az új művészi lehetőségek hamarosan művészeink érdeklődését is felkeltik. A könyv illusztrálására, díszítésére neves grafikusok, festők vállalkoznak: KOZMA Lajos, DIVÉKY József, HINCZ Gyula, GRÓF József, BUDAY György, JASCHIK Álmos, FÁY Dezső és még sokan mások. Az új törekvések a közönség körében is visszhangra találnak. A társadalmi igény megerősödését jól jelzi a Magyar Bibliofil Társaság megalakulása is (1920), mely tömöríti a szép könyv kedvelőit, s kiállításokkal, díjazásokkal igyekszik előmozdítani a könyvművészet továbbfejlesztését.

Az új magyar könyvművészet kibontakozásának folyamatába jelentős tényezőként kapcsolódik be a *Nyugat*, a megújuló magyar irodalom legszínvonalasabb és legnagyobb érdeklődést kiváltó folyóirata (1908—1941). Bár társadalmi és irodalmi életünkben betöltött szerepének egyértelmű tisztázása még megoldásra vár, programja, tevékenysége és hatása sok részlettanulmány

tárgya.¹ Ezek az elemzések kiemelik igényességét, ellenzékiességét, humanizmusát és új iránti fogékonyságát. Ezek az adottságok érthetővé teszik, hogy a könyv formai megújításának mozgalmára ugyanúgy felfigyelt, mint ahogy társadalmi és kulturális életünk más új jelenségeit is számba vette. Bár ez a kérdés természetesen nem áll érdeklődésének középpontjában, mégis igen sokrétűen, az irodalom, a művészet és a kultúra demokratizálásának problémáival összefüggésben vizsgálja. Állásfoglalása és tevékenysége már azért is figyelemre méltó, mert a könyvművészek szűk szakmai körén kívül elsőnek veti fel, terjeszti és tudatosítja a kor legmodernebb könyvművészeti törekvéseit az ország leghaladóbb irodalmi és esztétikai kérdések iránt érdeklődő olvasóközönsége körében.

A *Nyugatot* arra, hogy a modern művészi magyar könyvet szélesebb körben ismertesse, az a felismerés ösztönzi, hogy az írásmű művészi megjelenési formája a kiadványok művészi színvonalának emelése, az irodalom népszerűsítése és a társadalmi nevelés szempontjából egyaránt nagy jelentőségűvé válhat. Jól látja, hogy a könyv, az irodalom megszerettetése nemcsak tartalmi, hanem formai eszközöktől is függ. Kiemeli, hogy „a szép könyv — s különösen ha jó könyv is — mindig propagandát jelent a könyv számára”.² MÓRICZ Zsigmond például aggódva állapítja meg, hogy „megutáltatja a könyvet a rossz kiállítás”.^{2a} Meggyőződésük, hogy a művészi igényvel megszerkesztett könyv az esztétikai nevelés tömeghatású eszközévé válhat, mert míg a képzőművészeti alkotások hatósugara meglehetősen szűkreszabott, addig a művészi ráhatás a könyv révén mind időben, mind térben korlátlanul érvényesülhet.³ Valósággal kulturális fokmérőnek tekintik a könyv művészi megformálásának színvonalát.⁴

2. A fejlődés főbb mozzanatairól

A *Nyugat* 33 évfolyamának anyagában mintegy 50 különféle tanulmány, beszámoló, bírálat foglalkozik a könyvművészet kérdéseivel. Néhány nagyobb cikk kivételével legtöbbjük alkalomszerű írás vagy könyvkritika. Bár a *Nyugat* recenziói nem minden esetben elemzik a bemutatott könyv tipográfiai, művészi megoldását, a korabeli szokásokhoz mérten, amikor még a *Magyar Grafika* sem terjed ki ismertetéseiben formai kérdésekre, mégis jelentős kezdeményezésnek tekinthetők.

A kritikák, amelyek tüzetesen vizsgálják a könyv művészi kivitelét, rendszerint azonos szerzőktől származnak. Leggyakrabban KARINTHY Frigyes, SZABÓ Lőrinc, KOSZTOLÁNYI Dezső, SZÉP Ernő, TERSÁNSZKY J. Jenő, TÖRÖK Sophie, SZINI Gyula, LENGYEL Géza, FARKAS Zoltán neve szerepel. A recenziókon kívül nagyobb terjedelemben, elismert szakértelemmel, s nem-

¹ FARKAS Lujza: *A Nyugat és a századeleji irodalomforduló*. Bp. 1935. NÉMETH László: *A Nyugat elődei*. A minőség forradalma. 3. köt. Bp. 1940. NÉMETH László: *A Nyugat 20 éve*. Készülődés a Tanú előtt. 1–2. köt. Bp. 1941. RÉVAI József: *Móricz Zsigmondról*. Irod. tört. 1952. LÁSZLÓ Imre: *A Nyugat kérdéséhez*. Irod. tört. 1954. KOMLÓS Aladár: *Haladó hagyomány-e a Nyugat?* Tegnap és ma. Bp. 1956. ILIA Mihály: *A Holnap és a Nyugat viszonyáról*. Szeged, 1961. stb.

² NAGYPÁL István: *Régi játékkártyák*. Nyugat. 1940. I. 69. l.

^{2a} MÓRICZ Zsigmond: *A könyv és író a vásáron*. Nyugat. 1931. I. 752–758. l.

³ LENGYEL Géza: *Grafika*. Nyugat. 1910. I. 234–238. l. — RÓZSAFFY Dezső: *Charles de Fontenay illusztrációi*. Nyugat. 1910. I. 565–566. l.

⁴ ELEK Artúr: *Magyar könyvművészet*. Nyugat. 1930. I. 83–84. l.

egyszer a külföldi könyvkiadással egybevetve foglalkoznak a könyvművészet problémáival BÁLINT Aladár, ELEK Artur, KIRÁLY György és NAMÉNYI Ernő. Míg az előbbiek írásaiból mozaikszerűen építhető fel a könyv művészi megszerkesztésével szemben támasztott igényük, addig az utóbbiak cikkei átfogóbb, több szempontra kiterjedő állásfoglalást tükröznek, igényes elemző munkáról tanúskodnak.

A könyvművészettel foglalkozó cikkek időbeli megoszlását a valóságos fejlődés üteme szabja meg. Már az első világháborút megelőző években is többször foglalkoznak a könyv művészi, formai kérdéseivel,⁵ de ezek mind számban, mind tartalmilag alatta maradtak a két világháború közötti évek anyagának. Kiemelkedik közülük LENGYEL Géza néhány írása, melyek egyrészt a grafika és az iparművészetek általános problémáit elemző tanulmányok, másrészt olyan kritikák, melyek főként KOZMA Lajos munkásságáról mondanak bírálatot. Az érdeklődés kezdeti szórványosabb jelentkezését és a két világháború közötti megerősödését az teszi érthetővé, hogy nálunk az új könyvművészeti törekvések az első világháború után erősödtek meg. Ekkor jelentkeznek ugyanis KNERÉK, KOZMA Lajos új stílustörekvései, a *Magyar Grafika* (1920—1933), a Magyar Bibliofil Társaság, a nagyvállalatok (Amicus, Egyetemi Nyomda, Hungária, Révai, Rózsavölgyi stb.) bibliofil tevékenységükkel. 1918 után KNERÉK korábbi eredményei alapján, KOZMA Lajossal szövetségben megindulnak a kísérletek a gyomai nyomdában a hazai könyvművészet korszerű formáinak kialakítására és az értékes magyar könyvművészeti hagyományok föllevenítésére. A *Három Csepke Könyv*, a *Kner Klasszikusok* és a *Monumenta Literarum* sorozat már az új programot testesítik meg. KNERÉK fejlődése szempontjából mindhárom jelentős állomás. A *Nyugat* valamennyivel foglalkozik, s valamennyit nagy elismeréssel fogadja.

A *Három Csepke Könyvről*, melyek a hagyományos díszítőanyagot először alkalmazták modern technikára, LACZKÓ Géza e könyvek stílusában kitörő lelkesedéssel írja: „Gyöngyök ezek magyar! Minden könyv gyöngy ugyan... ám ez a Három Csepke Könyvek tündökléssel tündökletes gyöngy-szemek.”⁶ Az itt elért eredmények újabb alkalmazását és továbbfejlesztését jelenti a másik két sorozat. Mind tartalmi, mind formai törekvései kellő visszhangot keltenek a *Nyugat* köreiben. A *Monumenta Literarum*-mal SZABÓ Lőrinc foglalkozik főként tartalmi szempontból, KIRÁLY György pedig KNER Imre és KOZMA Lajos úttörő munkájáról így nyilatkozik: „...esztendőig tartó együttműködésben, elmélyedő, áhitatos szeretettel tanulmányozták a régi könyvek szépségeit s igyekeztek azokat modern formában megújítani. Szinte a legegyszerűbb eszközök igénybevételével, fametszetű könyvdszettekkel és acélba vésett, szedhető ornamentekkel sikerült egy olyan stílust megteremteniök, mely egysége és kötöttsége mellett a legnagyobb változatosságot biztosítja, hajlékonyságával pedig alkalmas arra, hogy a legkülönbözőbb korok szellemét visszaidézzék.”⁷

A nyomda későbbi törekvései és munkái is komoly elismerést arattak. NAMÉNYI Ernő például „az ország legelső officinájának”⁸ nevezi őket. BÁLINT Aladár megállapítása szerint kiadványaik „...legfelső fokát jelentették a könyvművészetnek”⁹, s úgy látja,

⁵ LENGYEL Géza: *Utolsó ábrándok*. (Kozma Lajos könyve). Nyugat. 1908. I. 573—74. I. LENGYEL Géza: *Iparművészet és kultúra*. Nyugat. 1908. I. 829—830. I. LENGYEL Géza: *Kozma Lajos rajzai*. Nyugat. 1909. II. 161—162. I. LENGYEL Géza, RÓZSAFFY Dezső: ld. a 3. jegyz. SZINI Gyula: *Régi lapok fölé hajolva*. Nyugat. 1911. I. 36—43. I. TÓTH Árpád: *Mihály Rezső: Bariék kalandjai*. Nyugat. 1911. I. 120. I.

⁶ LACZKÓ Géza: *Három Csepke Könyvek*. Nyugat. 1921. I. 153—154. I.

⁷ SZABÓ Lőrinc: *Monumenta Literarum II. sorozat*. Nyugat. 1922. 1482—84. KIRÁLY György: *Kner könyvei. Kner Klasszikusok*. Nyugat. 1921. II. 1762—1763. I.

⁸ NAMÉNYI Ernő: *Az év legszebb könyvei*. Nyugat. 1931. I. 211. I.

⁹ BÁLINT Aladár: *Új könyvek. Tipográfiai és grafikai tallózás*. Nyugat. 1921. I. 161—162. I.

hogy a fővárosi nyomdákat felülmúló programjával, színvonalával TEVANÉKKAL együtt az övé a jövő.¹⁰ KNER Izidor halálakor külön cikket szentelnek a nyomda alapítója emlékének, melyben méltatják komoly felelősségvállalását és hivatásérzetét a magyar könyv ügye iránt: „Csak valamilyen naív és rajongó lélek bátorsága lehet elég erős ahhoz, hogy bízzék benne és sikerrel kísérelje meg mint értéket, szépséget képviselő munkát fogadtatni el holmi vidéki nyomdában készült dolgokat . . . ez a naív lelkesedés és bátorság fűtötte Kner Izidort”¹¹ — írja TERSÁNSZKY Józsi Jenő KNER Izidorról.

KNERÉK tevékenységével fonódik össze KOZMA Lajos könyvművészeti pályájának kibontakozása is. A *Nyugat* igen nagy gonddal és érdeklődéssel figyelte munkásságát. Megemlékezik a rajzolóról, építészről és bútortervezőről egyaránt, de elsősorban mindig mint a könyv páratlan, európai szintű művészetét tartja számon. Először 1909-ben exlibris gyűjteményével és RÉVÉSZ Béla könyvéhez készített illusztrációival kapcsolatban jellemzik művészetét: „Alapvonása az elmélyedés, a belső harmónia keresése”, de még elmarasztalják erős szimbolizmusa miatt.¹² Ettől kezdve gyakran foglalkoznak munkáival, ezek az írások kiemelik gazdag fantáziáját, ötletességét, alkotásainak átéltségét, a hagyomány és a népművészeti elemek alapos ismeretét és biztos tipográfiai érzékét.¹³

1934-ben, 25 éves jubileuma alkalmából pedig összefoglaló képet adnak pályájáról „Első jelentős alkotásai a háborút közvetlenül megelőző években szimbolikus rajzok voltak, melyek Ady költészetének nagy hatását mutatták. De mentől jobban fordult érdeklődésével a könyv díszítéséhez, annál jobban távolodott e kísérleteinek stílusától, kevesebb és tisztára ornamentális elemekből kezdte szerkeszteni könyvdíszzeit. Mint illusztrátor is egyszerűbbé vált, első fiatalságának túlbujánzó, szinte keleties gazdagságú pompáját kissé archaizáló, sokszor népi motívumokból merítő nagyvonalú kifejezőmód váltotta fel, mely a Király György kiadta magyar emlékekhez készített rajzaiban ért el tetőpontjára. De itt sem állott meg az elmúlt öt évben, amidőn pedig sajnos jóval kevésbé foglalkoztatta a könyv, mint egyéb munkássága, a kifejezésnek egyszerű, de amellet szenvedélyes ereje lett úrrá rajzain, melyek a magyar könyvdíszítő művészet legkiválóbb alkotásai közé tartoznak. Szükszavúak, csak egy-egy hatásos motívumra épülnek, alig néhány vonalból állanak, de felejthetetlen pátosszal vésődnek bele a szemlélő lelkébe. . . Sokoldalú tevékenységéből alkalmasint a könyvművészeti áll a legmagasabb fokon. Idehaza alig és külföldön is csak kevesen vannak, akik vele e téren versenyezhetnek.”¹⁴

A KNER nyomda és KOZMA Lajos tevékenységének körültekintő értékelése mellett meglepő, hogy a TEVANÉK jelentősége ellenére jóval kisebb helyet kap a folyóiratban. Több könyvismertetés említi ugyan kiadványaikat,¹⁵ de tevékenységük összefoglaló képe, értékelése nem bontakozik ki a *Nyugat* cikkeiből.

A Magyar Bibliofil Társaság megalakulásától kezdve — mint említettük — több kezdeményezéssel támogatja az új törekvéseket. Kiállításokat szervez, díjakat tűz ki „az év 5 legszebb könyve” jutalmazására. A *Nyugat*

¹⁰ KIRÁLY György: *A XX. század könyvművészete*. Nyugat. 1921. I. 798—99. 1.

¹¹ TERSÁNSZKY Józsi Jenő: *Kner Izidor*. Nyugat. 1935. II. 210. Vö. KÉKI Béla: *A Kner nyomda és a magyar könyvművészet*. Bp. 1957.

¹² LENGYEL Géza: *Kozma Lajos rajzai*. Nyugat. 1909. II. 161—162. 1.

¹³ KIRÁLY György: *Régi balladák könyve*. Nyugat. 1921. II. 1574. 1. GYERGYAI Albert: *Török Sophie: Asszony a karosszékekben*. Nyugat. 1929. I. 764—65. 1.

¹⁴ FARKAS Zoltán: *Kozma Lajos jubileuma*. Nyugat. 1934. II. 84. 1. Vö. KOÓS Judit: *Kozma Lajos*. Kortárs. 1961. 3. sz. *Kozma Lajos (1884—1948) könyvművészete és alkalmazott grafikái*. Bp. 1961.

¹⁵ KOSZTOLÁNYI Dezső: *Fanny hagyományai*. Nyugat. 1917. I. 140—41. 1. HAVAS Gyula: *Reményi József: Messzeségek*. Uo. 141—42. 1. TÓTH Árpád: *Kosztolányi Dezső: Mák*. Uo. 220—21. 1. HAVAS Gyula: *Somlyó Zoltán: Nyitott könyv*. Uo. 223—24. 1. HAVAS Gyula: *Kridy Gyula: Pest*. Uo. 587. 1.

AZ
MIASSZONYUNK SZÍZ MÁRIA CSODÁIRÓL
való

HÉT LEGENDA

mellyeket
EGYNIHANY SZENTEKNEK ÉLETEKNEK
RÖVID

HISTÓRIÁJÁVAL

egyetemben
TÖBB RÉGI MAGYAR MANUSKRÍPTUMOKBÓL
KISZEDEGETETT

KIRÁLY GYÖRGY

deák

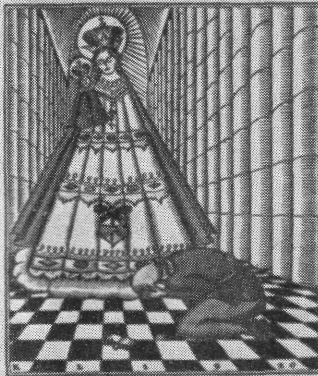

NYOMTATTA

KNER IZIDOR KÖNYVNYOMTATÓ GYOMÁN
1920. esztendőben

✦ (26) ✦
és bémene. Az szentegyházban vala kedig
az oltáron Asszonyunk Máriának képe fiat
ölében tartván, ki előtt ez ifju nagy keser
rűséggel lecsék, kezdé nagy keserű sírás
sal bocsánatot kérti az ő nagy vétkezeti
ről. De ime Urunk Jézusnak képe ő rea
háttal fordula; kin annál inkább elkesere
dék, kezdé nagy felszóval könyörgeni nagy
keserű ohajtással, sírással, szópögéssel,
kinek zöndületi úgy hollattatik vala, mintha
prédikálnának az szentegyházban. Uristen
nek akaraja szerint történék, hogy az ő
zálogossa, kinek ő jószágát hányta volt zá
lagba, onnan menne lova hátán, ki mikro
ron hallotta volna az emberi szót, alitta,
hogy prédikálnának. Leszálla lova hátáról
és bémene az szentegyházba és látá ott ez
ifjút ekképen könyörgeni. Monda ő magá
ban: „Bizony ez az én szomszédom.” Meg
voná azért magát az szentegyházban, hogy
látná az végét, mi lenne. Monda azért végre

[az

1—2. Címlap és belső részlet az egyik KNER-kiadványból

mindkét próbálkozást méltányolja és támogatja. Az Iparművészeti Múzeumban rendezett első kiállításról két rendkívül alapos elemző, és könyvművésztünk egész helyzetét felmérő beszámoló jelenik meg, az egyik BÁLINT Aladár, a másik KIRÁLY György tollából.¹⁶ Nagy örömmel fogadják a legszebb könyvek jutalmazásának tervét is. „Ez a nyilvános megkülönböztetés talán fölbreszti nagy kiadóinkban az elaludt önérzetet és ambíciót is, talán újra megfontolják majd, hogy még a tömegével osztott könyv külső megjelenését is nem lehetne-e némi művészettel megnemesíteni” — írja ELEK Artúr.¹⁷ Ettől kezdve szinte minden évben hírt adnak a díjnyertes kiadványokról s értékelik a Magyar Bibliofil Társaság döntését.¹⁸

1933-ban BIRÓ Miklós szerkesztésében napvilágot lát a *Magyar Grafikai Almanach*, a *Magyar Grafika* programjának folytatása. Célja, hogy összegezze az elért eredményeket, s irányt mutasson a további fejlődés számára.¹⁹ A *Nyugat* a megkezdett harc újabb eredményének tekinti az *Almanach* megjelenését, s biztató vállalkozásnak véli: „Ez a könyv cikkeivel, illusztrációival, szedés-mintáival, hozzájuk fűzött magyarázatokkal megint csak harc a mai szegény világban hanyatlásnak induló nyomdászművészetért”²⁰

Az elszigetelt egyes törekvések, az európai fejlődés hatására és a közönség igényeinek növekedése következtében a 20-as évektől kezdve megindult a nagyvállalatok rendszeres bibliofil tevékenysége is. Közülük az Amicus, Rózsavölgyi, majd Révai többször is foglalkoztatja a *Nyugat* munkatársait. Legtöbbet azonban a Hungária bibliofil kiadványairól írnak. A nyomda BIRÓ Miklós vezetése alatt komoly fejlődést ért el, legszebb könyvei között szerepelt ORTUTAY Gyula: *Bátorligeti mesék* c. könyve és KOLB Jenő: *Régi játékkártyákról* készült kiadványa. Nem meglepő, hogy mindkettő méltatása helyet kapott a *Nyugatban*.²¹

3. A könyvművészet alapelveiről és alaptényezőiről

E rövid szemle is tanúsítja, hogy a magyar könyvművészet fejlődése állandó érdeklődésre és helyes értékelésre talált a *Nyugatban*. Az új elvek a *Nyugat* cikkíróinak ítéleteiben következetesen érvényre jutottak. Különösen az anyagszerűség, a könyv alkotórészeinek egybehangoltsága, a tartalom és a forma egysége és a hagyományok felhasználásának modern követelménye az, ami ismételten kellő nyomatékot kap a legkülönbözőbb írásokban.

Az *anyagszerűség* programját a modern könyvművészet az iparművészettel együtt azért hirdeti meg, hogy kivezető utat találjon a szecesszió zsákutcájából. KNER Imre megfogalmazásában: „nem a más művészetekből átvett, előre elgondolt formát akarja az ipari termékekre ráerőszakolni, hanem

¹⁶ BÁLINT Aladár: *A XX. század könyvművészete*. Nyugat. 1921. I. 797—798. I. KIRÁLY György: *A XX. század könyvművészete*. Nyugat. 1921. I. 798—799. I.

¹⁷ ELEK Artúr: *Magyar könyvművészet*. Nyugat. 1930. I. 83—84. I.

¹⁸ FARKAS Zoltán: *Könyvek*. Nyugat. 1936. I. 162—63. I. Ua.: „*Bátorligeti mesék*” Buday György színes metszeteivel. Nyugat. 1938. I. 161—62. I. Ua.: „...*Adassék e levél...*” Nyugat. 1939. I. 129—30. I. NAGYPÁL István: L. a 2. jegyz.

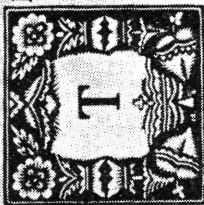
¹⁹ *Magyar Grafikai Almanach*. Szerk. BIRÓ Miklós. Bp. 1933. 5—6. I.

²⁰ BENEDEK Marcell: *Grafikai Almanach*. Nyugat. 1933. I. 557—58. I.

²¹ NAGYPÁL István: L. a 2. jegyz. FARKAS Zoltán: „*Bátorligeti mesék*”. L. a 18. jegyz.

* 28 *

HALLER JÁNOSTÓL:
FÓKÁS KOVÁCSRÓL

Itus császár megparan-
csolta Rómában, hogy az
ő születésének napját
mindenek megillenek és
valaki az ő nagyobbik
fiának születése napját
meg nem illené, hanem
munkát tenne azon napon, halna meg éret-
te. E parancsolatnak kihirdetése után hi-
vatja bölcs Virgiliust, kinek mond: „Édes
atyám! én ilyen és ilyen törvényt ren-
deltem, de félek, titkon is ellene cselekesz-
nek, úgyhogy én meg nem tudhatom. Kér-
lek azért, taníts olyan mesterségre, melly
által tudhassam meg, kik lesznek törvé-
nyemnek megszegői?” Virgilius raigéri
[magát.

3. Szöveglap a *Három cseppke* könyvből

Tauis 10 Q. 74

ESSAI
VAGYIS KISÉRLET
ANNAK BIZONYÍTÁSÁRA,
HOGY A BÖLCSSELKEDÉS
NEM MÁS, MINT A
MEGHALÁS TUDOMÁNYA
MELYET FRANCIAUL SZERZETT
MICHEL DE MONTAIGNE
S MAGYARRA FORDÍTOTT
LEHEL ISTVÁN

KNER IZIDOR BETŰVEL
GYOMA. MCMXXII.

4. Címlap a *Monumenta Litterarum* sorozatból

a cél, anyag és technika által adott formákat akarja művészi kifejező erejűvé fejleszteni.²²

Ezt az elvet hirdetik a *Nyugat*nak azok a könyvkritikái is, melyek a könyv betűinek, nyomásának, papírjának szépségét dicsérik. A szép könyv általuk kialakított fogalma is ezt hangsúlyozza: (a mi időnkben) „nélkülözhetetlen használati tárgy lett, karakterét tehát az individuális esztétika helyett az általánosan célszerű határozza meg.”²³ A szép könyv kritériuma tehát a célszerűség, gyors előállíthatóság, s természetesen saját eszközeiből kialakítható szépség. Az új irányzat uralomrajutása nagy örömmel tölti el BÁLINT Aladárt is. Az 1921-ben rendezett könyvkiállításról szóló beszámolójában véleményét így foglalja össze: „Egy azonban közös az itt egybegyűjtött könyvekben. Az anyag nagy megbecsülése és kiküszöbölése annak a barbár szín, forma, anyagpazarlásnak, mely a 19. század művészietlen periódusának díszműveit annyira tűrhetetlenné teszi. Okos ökonómiával szóhoz jutott a modern könyvesináló, mindent nagy körültekintéssel, önmegtartóztatással és az elérhető hatást hajszálnyi pontossággal kimérve emeli ki és fokozza az anyag szépségeit.”²⁴

A gyáriparban használatos többféle művészi és technikai megoldás együttes alkalmazása és a szecesszió túlzó díszítései megbontották a könyv kézműipari korszakában kialakult művészi egységét. Az átmeneti zavarok után azonban a nagyipari könyvtermeléssel szemben is feltámadt az egységes, harmonikus alkotás igénye. A *Nyugat* ennek az igénynek ad hangot, amikor kritikáiban érdemként emeli ki a könyv alkotó részeinek *egybehangoltságát*, homogén felépítését.

E követelmény elvi megfogalmazását BÁLINT Aladár így adja: „A könyv a gonddal ízléssel készült, a szerkezetében, belső, külső díszeiben egybehangolt nyomdai termék, éppúgy mint a kép, a szobor, cserép, általában, mint minden műtárgy nemcsak esztétikai és anyagi érték, hanem egyúttal összefüggő és jellemző bizonyosságtétele valamely törekvés, irány fejlődési fokozatának.” A megvalósítás lehetőségét is felvázolja: „A könyvnyomtató nagyrészen kész gyári anyaggal dolgozik, a papiros, az öntött betű, legtöbb esetben a betűsorok egyhangúságát feloldó lécz, dísz, ornemens is tömegtermelésre szánt és nagy tömegben készült ipari produktum, a kész könyveken nagyjában mégis követhető a sok különböző anyagú és természetű elem egyetlen egészre alakító mester ízlése, képzelőerejének, kombináló tehetségének gazdagsága . . . Nemesak az arany metszésű bőrkötéses iniciálás drága, régi mesterdarabokra érvényes ez a megállapítás, hanem a szedőgépekkel felszerelt, villamos árammal nyomtató nagyüzemek termékeire is.”²⁵

Figyelemre méltó, hogy megállapításaik ebben a kérdésben is, mint olyan sok más alkalommal, egybehangzóak a *Magyar Grafika* soraival.²⁶ Világosan látják azt is, hogy a könyv művészi egységének megteremtése egységes szerkesztési elvet, s az anyag lehetőségeinek legtökéletesebb ismeretét igényli. Helyes megítélésük szerint a kor könyvtermelésében különösen KNERÉK kiadványain érezhető „a különböző részeket szilárdan egységbe fogó erős kéz munkája.”²⁷ S hogy ennek értékével tisztában vannak, mutatja az a nagy elismerés, mellyel e törekvéseknek adóznak.

A modern igények megkövetelik, hogy a tipográfus teremtsen összhangot a könyv mondanivalója és tárgyi megjelenése között is. A *tartalom és forma egységének* igénye, a könyvművészet egyik fő követelménye ugyancsak

²² KNER Imre: *A tipográfia és könyvművészet határai*. Kner Imre: A könyv művészete. Bp. 1957. 62—75. l.

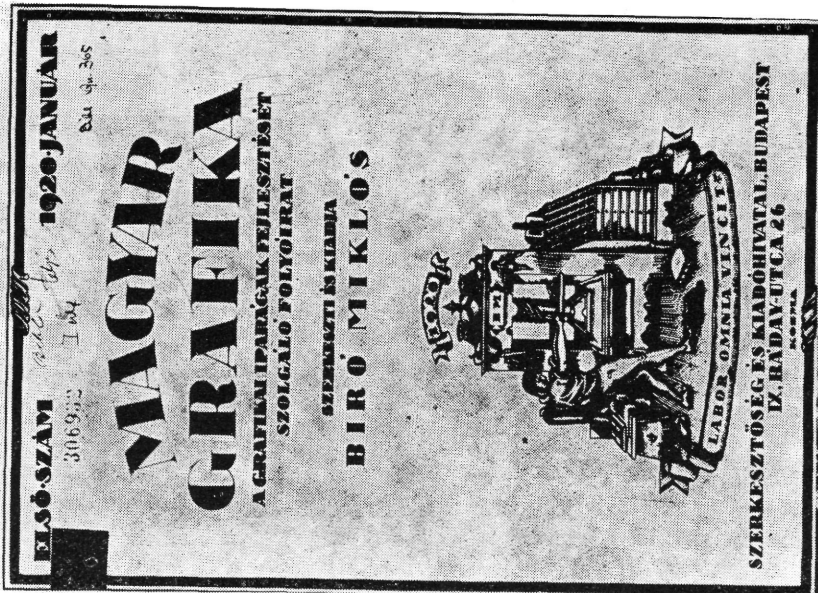
²³ KASSÁK Lajos: *A könyvről*. Nyugat. 1928. I. 387—388. l.

²⁴ BÁLINT Aladár: L. a 16. jegyz.

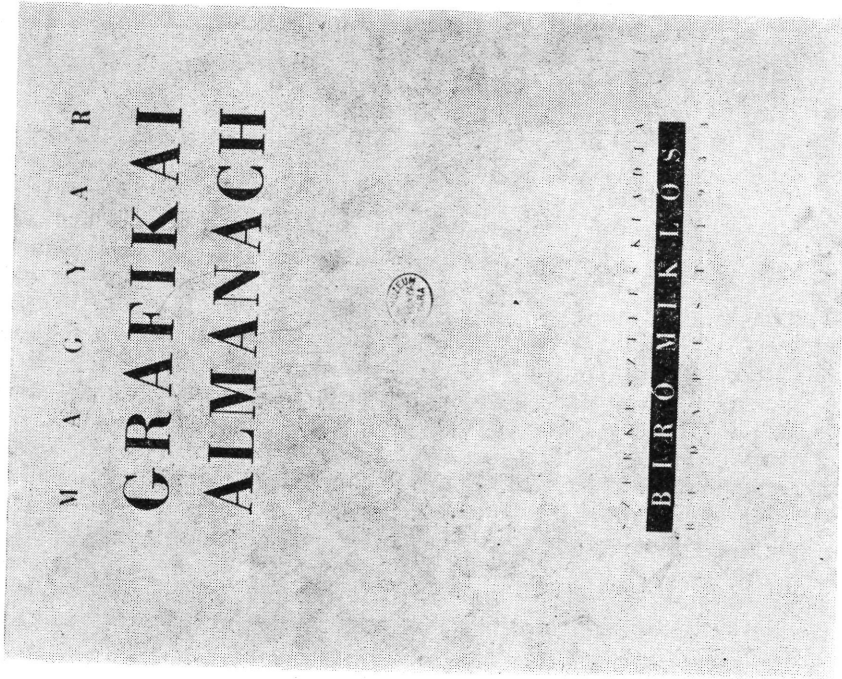
²⁵ BÁLINT Aladár: *Három új Kner kiadvány*. Nyugat. 1922. II. 1114—15. l.

²⁶ Vö. pl. KNER Imre: *Divéký József*. Magyar Grafika. 1921. 3. sz. 33. l.

²⁷ BÁLINT Aladár: L. a 25. jegyz.

5. A Magyar Grafika címlapja

6. A Grafikai Almanach címlapja

gyakran szerepel a *Nyugat* kritikáiban. Példa erre FARKAS Zoltán recenziója egy régi levél-gyűjtemény megjelenése alkalmából: „A könyvdíszeket a régi és új magyar könyvnyomtatók által nyomtatott könyvekből Haiman Kner György állította össze. Leginkább fametszeteket, keletkezésük idejével lehetőleg megközelítve a levelek keltét.”²⁸ FARKAS Zoltán ezt az igyekezetet komoly érdemnek tartja, BÁLINT Aladár szerint pedig KOZMA Lajos díszének szépségét éppen az adja, hogy „a szöveg szemléltetéséből telítette meg dekoratív tartalommal.”²⁹ Végül félreérthetetlenül fogalmazza meg állásfoglalásukat BÁLINT Aladár, amikor a három KNER kiadványról örömmel állapítja meg: „Íme három olyan könyv, ahol a forma, a tartalom tökéletesen egy.”

A nagyipari termelés és a korabeli képzőművészeti irányok hatására egy időre megszakadt a kapcsolat a könyvművészet tradícióival. A kibontakozást a könyvművészetben is, mint a kultúra minden területén a nemes *hagyományok* föllevenítése és azok továbbfejlesztése biztosítja. Ebben a folyamatban a kor archaizáló törekvéseinél egy lépéssel tovább haladva KNER könyvei már nem a múlt öncélú idézését jelentik. A *Nyugat*, mint már említettük, KNER minden törekvéssel együtt ezt is megértéssel fogadja s elismeréssel méltatja. A hagyományokra épült modern könyvművészet igényét a későbbiekben is többször megfogalmazzák. BÁLINT Aladár örvendetesnek találja például, hogy az 1921-i könyvtermés már ezen a téren is kedvező jeleket mutat, mert „romantikus mellékszínzet nélkül mind visszatérnek a száz év előtti könyvművészethez, tradíciót keresnek, hogy az eddig tradícióatlan grafikának alapot találjanak és modern érzéssel, a mai feladatoknak megfelelően áthasonlítsák az úkapák tanulságait.”³⁰ Ugyanez a követelmény érvényesül az 1928-i lipcei könyvkiállítás anyagának bírálatában is, melyben számottevő eredménynek ítélik, hogy könyvkiadásunk értékes hagyományainkra és népi motívumainkra támaszkodva sajátos nemzeti jelleget tudott kialakítani.³¹

A *Nyugat* cikkei több ízben foglalkoznak a könyv egyes alkotó részeivel és az ezekkel szemben támasztott követelményekkel. Hangsúlyozzák, hogy a könyv *címlapja* szerves része a könyvnek. Feladata a könyv karakterizálása. Megszerkesztése nagy gondot igényel. Tipográfiai elrendezésének szükség-szerűen a könyv lényegét kell hangsúlyoznia. Minden más megoldás meg-hamisítja a könyv tartalmát és félrevezeti az olvasót.³²

Ebből a témakörből legtöbb figyelmet és helyet az *illusztráció* kap. Megkísérlik meghatározni lényegét, az illusztrálási módokat, fölvázolni a könyvillusztráció feladatait. Úgy látják, az illusztráció szerepe az, hogy erősítse, kiegészítse, gazdagítsa az írásmű hatását. Az illusztráció az író és a grafikus alkotó találkozására, melynek során az eredeti tartalom új megvilágításban áttételesen, fokozva jelentkezik.³³ Ahhoz azonban, hogy az illusztráció a kívánt hatást érje el, fontos, hogy a rajzoló művész azonosulni tudjon az író szándékával, mert „az illusztrálás alkalmazkodó művészet, melyben a költő légnemű

²⁸ FARKAS Zoltán: *Adassék e levél...* Nyugat. 1939. I. 129–130. l.

²⁹ BÁLINT Aladár: L. a 9. jegyz.

³⁰ Uo.

³¹ NAMÉNYI Ernő: *Könyvművészet*. Nyugat. 1928. I. 543–546. l.

³² KOSZTOLÁNYI Dezső: *Pásztor Árpád: Regényalakok*. Nyugat. 1917. I. 318–19. l.
TÓTH Árpád: *Veér Imre versei*. Nyugat. 1917. II. 246–47. l. RÉVAY József: *Görög mīthológia*. Kallós Ede új könyve. Nyugat. 1923. II. 116–18. l.

³³ FARKAS Zoltán: *Fáy Dezső a grafikus*. Nyugat. 1929. II. 470–75. l.

BÁTORLIGETI MESÉK

ORTUTAY GYULA
GYÜJTÉSE

BUDAY GYÖRGY
RAJZAIVAL

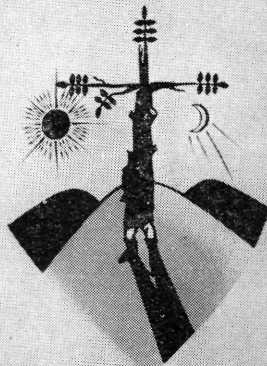
HUNGÁRIA KÖNYVEK 4

„Na majd ha hazajön urad, ezt a kis itókát add oda
néki, mikor megvárosolt, add a pipát. Tegye rá
szemet, gyere-on rá.”

De man a pipa egészen szükségtelen volt, man akkor
az itóka kibeszélte mindet. Mer az ember, ha meg-
kóstolta, fat-fat kibeszél. A gonosz megott hallgatta
egyer képibe az ajtó sarkánál. Alig várta, hogy meg-
magyarázza, man n' latta, az itóka megmagyarázta
az útvát. Aho, a nyomán! Akkor nekiesett a bárka-
nak, össze-vissza szaggatta, összetörte.

Reggel felkel Noé, ment man nagy örömmel, az
a bárkaja man rendbe lesz. Hat mikor kimengyen,
man messzire látta a bárkát, hogy bibós. „Isteneu,
mi történt ezzel?” Odament, körjárgálta sírva.
„Mi-sinajjak mo-man, hova tekeregyek?” Arra
szóra odalépett az Ur Jézus Krisztus. „Noé, hat mi
van veled?” Sirt. „Nem tudom, hogy mi történt
velem. Man rövid az idő.” „Na de ne bússj. Fogj
hozza csak, rakjad odafele a deszkát, én is rakom

11

7—8. A Hungária-kiadványokból:
a Bátorligeti mesék címlapja és belső részlete

és sokszor inkább csak jelzett elképzeléseit a művész alakítja konkrétummá.³⁴ Lényeges az is, hogy az illusztráció mint önálló alkotás megfelelő művészi színvonalat képviseljen,³⁵ stílusa és hangulata megegyezzek az írásmű stílusával és hangulatával,³⁶ illeszkedjék bele a mű egészébe, ne bontsa meg annak tipográfiai és művészi egységét,³⁷ de nyújtson többet, mint amire az olvasó képzelete amúgy is képes.³⁸

Felvetik a kérdést, hogyan lehet jó illusztrációt készíteni? Egyáltalán milyen lehetőségek adódnak az illusztráló művész számára? Ilyen jellegű problémák különösen ADY illusztrálásával kapcsolatban foglalkoztatják a *Nyugat* cikkíróit.

Általában két lehetőséget látnak: a képszerű ábrázolást vagy a hangulati aláfestést.³⁹ „Voltak és vannak művészek, akik a szöveg tárgyi elemeinek aláztatos szolgálói, mások pedig csak azt a hangulatot komponálják képpé, amelyet bennük olvasmányuk keltett, és az asszociációk tömegéből éppen olyanokat szólítanak ki, melyeket tárgyilag látszólag semmi sem fűz az irodalmi műhöz” — állapítja meg FARKAS Zoltán, de a legjobb megoldásnak azt tartja, mely mindkettőt egyesíteni tudja.⁴⁰

Az ADY-illusztrátorok hol egyik, hol másik megoldást választják. A fő nehézséget költészetének képszerűsége okozza, ezért — írja ELEK Artur — „az egyetlen lehetőség, hogy a művész átengedje magát a költemények szuggesztívójának és mintha széljegyzeteket írna hozzájuk úgy rajzolja köréjük a vonalszerkezetté alakult érzéseket, melyeket az a költészet felébresztett benne. Nincsen más lehetőség a művész számára, mint a szabad parafrázis.”⁴¹ Érdekes JASCHIK Álmosnak, ADY egyik legjobb illusztrátorának vallomása erről a munkáról: „Ady nem azt kívánja illusztrátorától, hogy gondolatainak lakájengedelmességgel utána kullogjon, de nem követeli azt sem, hogy azokat közérthetőség céljából profanizálja . . . A jó Ady-illusztrációk tovább rezgetik azt a húrt, melyet Ady verse megpendít.”⁴²

A gyermekkönyvkiadás színvonalának emelése a 20-as években szélesebb körben érdeklődést keltett. Ismételten foglalkozik vele a Magyar Bibliofil Társaság és a *Magyar Grafika*.⁴³ A *Nyugat* szintén több ízben újra visszatér a gyermekkönyvkiadás állapotára. Így természetes, hogy a gyermekkönyvek illusztrálási problémái is felszínre kerülnek. A *Nyugat* a gyermekkönyvek illusztrálásával kapcsolatban két fő követelményt támaszt. Legyen az illusztrációnak komoly művészi értéke, és vegye figyelembe a gyermek életkorát. Vagyis találjon utat a gyermek lelkéhez, és tegyen eleget az esztétikai nevelés követelményeinek is.

A művészi színvonal igénye különösen a korabeli helyzet áttekintése után kap hangot, mert a felmérés azt mutatja, hogy nálunk alig akad művészi

³⁴ ELEK Artúr: *Nagy Sándor Ady rajzai*. Nyugat. 1928. II. 565—66. l.

³⁵ SÁRKÖZI György: *Halkataltan szerelem*. Nyugat. 1931. I. 59—60.

³⁶ LENGYEL Géza: *Kozma Lajos rajzai*. I. az 5. jegyz.

³⁷ BÁLINT Aladár: L. a 16. jegyz.

³⁸ FARKAS Zoltán: L. a 33. jegyz.

³⁹ ELEK Artúr: L. a 34. jegyz.

⁴⁰ FARKAS Zoltán: *Buday György fametszetei*. Nyugat. 1935. II. 208—09. l.

⁴¹ ELEK Artúr: *Túri Polgár István rajzai Ady két verséhez*. Nyugat. 1925. II. 300—301. l.

⁴² JASCHIK Álmos: *Ady illusztrációk*. Nyugat. 1920. 391—92. l.

⁴³ Vö. pl. *Művészi iskoláskönyvek*. Magyar Grafika. 1921. 6. sz. 103. l. *Meseillusztrációk*. Uo. 9. sz. 154. l.

gonddal kiállított képeskönyv. A gyermekkönyvek illusztrálásával foglalkozók egyike sem képvisel komoly művészi színvonalat. Jóformán JASCHIK Álmos az egyetlen, akiről úgy látják, hivatása magaslatán áll.⁴⁴

A *Nyugat* nemcsak elvben fejtette ki véleményét és mások munkájával szemben állította fel követelményeit, hanem a maga gyakorlatában is igyekezett eleget tenni ennek a feltételnek. Illusztrációinak művészi színvonalát — másokkal együtt — a következő nevek jelzik: ABA NOVÁK Vilmos, BECK Ö. Fülöp, BERÉNY Róbert, BUDAY György, CSORBA Géza, FÁY Dezső, FÉNYES Adolf, FERENCZI Béni, IVÁNYI GRÜNWARD Béla, KMETTY János, MÁRFFY Ödön, MEDGYESSY Ferenc, RIPPL-RÓNAI József, RUDNAY Gyula, SZŐNYI István, VEDRES Márk. A számtalan rajz, metszet és fénykép tartalmában és művészi törekvéseiben többnyire egybevág a *Nyugat* irodalmi szándékaival.

Az illusztrációs anyag dokumentum jellegű része: a *Nyugat* íróinak fényképei vagy azokat ábrázoló plakettek, szobrok fotói szorosan a *Nyugat* tevékenységéhez, történetéhez kapcsolódnak. A grafikai alkotások közlését pedig részben tartalmuk, részben kifejezőmódjuk rokonsága teszi indokolttá. Az illusztrációk nagyobb részének témája ugyanis az ember vagy mint társadalmi típus, vagy a konkrét társadalomtól elvonatkoztatott általános ember. Ezekben az alkotásokban egyaránt helyet kap az emberi cselekvés és az emberi lélek rezdüléseinek ábrázolása. SZŐNYI *Favágójának* lendületes mozdulata mellett a fájdalom, a szenvedély, az öröm, a másokkal és önmagával harcoló ember is megjelenik. E képek témaválasztásukkal, művészi szándékukkal közel állnak a *Nyugat* irodalmának társadalmi érdeklődéséhez és az emberi lelket boncoló hajlandóságához. Kifejezőmódjukra jellemző a tömörség, a lényeg hangsúlyozása, a részletek mellőzése, a XIX. század irodalmában és képzőművészetében egyaránt gyakori szó- és vonalpazarlásnak teljes hiánya.

A gondolat és eszközök modernisége harmóniát teremt az irodalmi anyag és az illusztrációs elemek között, s így a *Nyugat* a képzőművészet eszközeivel el tudja mélyíteni és hozzáférhetőbbé tudja tenni alapvető irodalmi és világnézeti célkitűzéseit.

Természetesen a cikkírók tisztában vannak azzal, hogy a könyv díszítésének nem egyetlen és fő eszköze az illusztráció. A betűk szépsége, az oldalak komponáltsága, a fejlécek és a záródíszek művészi megformálása és jó elhelyezése már önmagában meghatározza a kiadvány művészeti értékét. Látják azt is, hogy ezek az apró díszek szükségképpen szerves részei a könyvnek, abból nőnek ki, s helytelen, ha a kiadvány egészébe oda nem tartozó, utólag beillesztett díszítmények.

Megállapításuk szerint a *könyv díszzeire* is ugyanazok az általános elvek érvényesek, mint az illusztrációra: a harmonikus beilleszkedés a kiadvány egészébe, a művészi érték, egyéni jelleg, alkalmazkodás az írásmű hangulatához.

A könyv fontos alkotó része, burka, első benyomásainknak forrása a *kötés*. Ez a funkció szükségessé teszi gondos megmunkálását, szép kiállítását, s megköveteli, hogy a könyv belső tartalmával és művészi kivitelével harmonikus egészet alkosson. A *Nyugat* ezt értékeli CSERNA Juliska kötéseiben: „A könyv lelkét vetíti a külső felületre”.⁴⁵ S ennek elhanyagolása miatt éri kemény bírálat az Egyetemi Nyomdát: „... Magyarország művészeti emlékeit nem illik

⁴⁴ FARKAS Zoltán: *Jaschik Álmos meseillusztrációi*. Nyugat, 1933. I. 260—61. l.

⁴⁵ BÁLINT Aladár: L. a 9. jegyz.

oly mezbe öltöztetni, mint egy cementgyáros árjegyzékét és, hogy puha kartonból készült nyersvászonhátú könyvet cipópántlikával összefűzni mégiscsak arculcsapása a modern könyvművészeti törekvéseknek.”⁴⁶

Azt is megállapítják, hogy a kötésnek kettős rendeltetése van, a védelem és a szem gyönyörködtetése. Éppen ezért a könyvkötéssel kapcsolatban felmerül a mesterség és művészet viszonyának kérdése. Látják, hogy a könyvkötés olyan művészet, melynek alapja a mesterségbeli tudás, de amely az anyag alapos ismerete és megmunkálása mellett önálló ízlést és tehetséget is igényel. „A könyvkötés ipar, sem ízlés, sem fantázia, sem a tehetségnek bárhogyan nevezett megnyilvánulása nem pótolja az anyag kifogástalan megdolgozását. A könyvek elsősorban azért kerülnek a könyvkötőhöz, hogy hosszú, s gyakori használat alatt se rongyolódjanak el, hogy kibírják a szeretet viszonyosságait. A céltudatos emberi munka és a művészi teremtés teljes harmóniájának bizonyítéka gyanánt ez a két cél — tartósság s szép külső — egy úton érhető el.”⁴⁷

A kor könyvkötői közül CSERNA Juliska neve mellett kiemelik VÉGH Gusztáv terveit,⁴⁸ BIRÓ Márta egyéni kötéseit,⁴⁹ s bővebben foglalkoznak KNER Erzsébet kimagasló tehetségével. Fő érdemének az „anyagszerűséget”, a „hagyományok tiszteletét”, a „finom és nemes anyagok összeválogatását” és a „precíz technikai kidolgozást”, egyszerű vonalakkól felépített s minden aranyozástól mentes ornamentikáját tekintik. Munkái azt „a hivalkodás nélküli, olcsó hatásokat kerülő szerénységet, a művészetté emelt mesterségnek azt a szeretetét és megbecsülését mutatják, amely úgy látszik az egész KNER-család tradíciója” — állapítja meg róla HEVESY Iván.⁵⁰

Az említett könyvkötők közül valamennyire nagyobb hatást gyakorolt a múlt, munkáik többsége a hagyományos anyagok, formák és motívumok felhasználásával készülnek. A *Nyugat* azonban sürgeti a modernebb megoldásokat, hogy a XX. század irodalmi termését is a tartalommal egybehangolt, korszerű külsőbe öltöztethessék.⁵¹

A főlvázolt, a *Nyugat* által is felismert elméleti követelmények és célkitűzések gyakorlati megvalósítására a *Nyugat*nak alkalma nyílt kiadói tevékenysége során is. Olcsó sorozatok és igényesebb kiadványok egyaránt szerepelnek kiadói listáján. E kiadványok tipográfiai szemléje arról tanúskodik, hogy bár az új könyvművészet eredményeit még nem tudta teljes következetességgel felhasználni, de tevékenysége során igyekezett azokat alkalmazni.

A *Nyugat könyvtár* c. sorozat célja az új irodalom terjesztése olcsó füzetekben. Ez a sorozat még erősen szecessziós külsőben látott napvilágot. Kékszürke alaptónusú, virágdíszes borítóját a 26. kötettől sárga-zöld kellemesebb színhatású fedőlap váltja fel. Ez már tipográfiájával modernségere törekszik, azonban a szerkesztői névsor merész, de kissé zavaró tagolatlansága és felesleges virágdíszei még mindég sok kívánnivalót hagynak maguk után. A sorozat belső oldalainak betűtükre szép, jól megszerkesztett, nemes egyszerűség jellemzi, amely egyébként valamennyi kiadványának ismertetője. Betűtípusa azonos a *Nyugat* kissé vibráló hatású szecessziós jellegű betűivel.

⁴⁶ NAMÉNYI Ernő: L. a 31. jegyz.

⁴⁷ LENGYEL Géza: *Bíró Márta műhelyében*. *Nyugat*. 1921. I. 160—61. l.

⁴⁸ NAMÉNYI Ernő: L. a 31. jegyz.

⁴⁹ LENGYEL Géza: L. a 47. jegyz.

⁵⁰ HEVESY Iván: *Kner Erzsébet könyvkötései*. *Nyugat*. 1925. I. 139. l.

⁵¹ Uo.

Jóval igényesebb külsőben (magasabb áron) s sokkal modernebb megoldással jelenik meg a *Nyugat könyvek* c. sorozat. Egyszerű, de színes vászonkötései, melyeket csak a *Nyugat* ismeretes emblémája díszít arany vagy színes nyomással, vonzók, az anyag szépségét hangsúlyozóak. Az egyszerű kötés összehangban van a címlap felépítésével és a könyv belső tipográfiájával is. Legtöbbjükből hiányzik az illusztráció és mindenféle könyvdísz. Ott azonban, ahol illusztrációt alkalmaz, mint pl. az *Európai irodalom történetében*, a mű anyagát kitűnően alátámasztó, művészi igénytelenséggel kiválóan megvalósított képanyagot igen választékosan, a könyv arányait és a folthatásokat szemmel tartva illeszti be a szedés tükrébe.

Összefoglalva: egyszerű, harmonikusan felépített, de kissé egyhangú, változatos megoldásokat nem alkalmazó kiadványai nem közelítik meg a kor bibliofil könyveinek szépségét, de igényes, ízléses, szépen megszerkesztett kötetek, melyek a nagy olvasóközönségnek szánt könyvtermés magas színvonalát képviselik.

4. Könyvművészet és tömegművelődés

A hazai kapitalista társadalom polgári szemléletében a szép könyv művészi adottságait általában a bibliofília szemszögéből értékelték. Elsősorban a keveseknek készült, öncélúan díszített, kis példányszámban megjelent drága kiadványokat méltányolták. Éppen ezért nem érdektelen, hogy mit tart a *Nyugat* a bibliofil jellegű kiadványokról. Valamennyi kritikájából, mely kivételesen szép könyvet mutat be, elismerés csendül ki: a könyvművészet fejlődésének újabb bizonyítékát látja benne. Ez azonban korántsem jelenti, hogy a ritka, kis példányszámú bibliofil könyvek mellett foglalnak állást. Erre egyetlen nyilatkozatot sem találunk. Sőt cikkeikben felveszik a harcot a luxuskiadványok öncélú művészete ellen, mert „a kevés példányszámban megjelent drága könyvek nagy része sajnos vitrinákba vándorol, termékenyítő, nevelő hatásuk nagyon szűkreszabott területre terjed.”⁵² Határozottan, újra és újra követelik „ne csak az amateur kiadások legyenek ízlésesek... hanem azok a könyvek is, amelyeket nagy tömegeknek szántak.”⁵³ Ezt a programot mindig szem előtt tartják, akár a jelen eredményeinek számbavételéről, akár a jövő feladatainak kitűzéseiről van szó.

A könyvkiadás állapotát mérlegelve KNERÉKKEL kapcsolatosan megállapítják: „a vékony és olcsó füzetek tanulságos leckéül szolgálhatnak nagy kiadvállalatainknak arra, hogy a tömegtermelést hogyan lehet egyszerű eszközökkel megnevesíteni. A Kner-nyomda még leghétköznapibb nyomtatványaiiban sem mond le a művészet kvalitásairól.”⁵⁴

A könyvkiadás közvetlen feladatait vizsgálva kiemelik, hogy a luxuskiadásokkal szemben „az olcsó könyv művészi kiállítása ma a lényegesebb kérdés.”⁵⁵ A jövő lehetőségeit kutatva KIRÁLY György pedig messze előre mutatva célnak és ideálnak egy olyan jövőt tekint, amikor a magyar könyv

⁵² BÁLINT Aladár: L. a 9. jegyz.

⁵³ Uo.

⁵⁴ GYERGYAI Albert: L. a 13. jegyz.

⁵⁵ NAMÉNYI Ernő: L. a 31. jegyz.

„... szép is lesz, olcsó is lesz, s a tömegízlés általános nemesedéséről, egy belső szociális haladásról fog tanúságot tenni.”⁵⁶

Ezek a megállapítások mind azt mutatják, hogy a *Nyugat* a bibliofilia kérdésében helyesen foglal állást. Méltányolják a bibliofil könyvkiadás értékét és fontosságát, de világosan felismerik azt is, hogy a könyvművészet nem csupán bibliofiliát jelent. Elvileg — helyesen — alapvető követelménynek a művészi színvonalú tömegkönyv előállítását tekintik, ugyanakkor azonban látják azt is, hogy megteremtésének gazdasági feltételei nincsenek meg az akkori, háború utáni Magyarországon. Világosan kitűnik ez a szép, de drága kiadványokról elhangzó következő megjegyzésekből: „Az ilyen kiadványok egyszersmind bizonyítják, hogy a mi nyomdai iparunk a mai európai ízlés és a legfejlettebb technika összes követelményeit is ki tudja elégíteni, ha nem olcsóság a célja,”⁵⁷ vagy „de valljuk be, hogy mai szegénységünkben ezt a költséges példát nehéz volna követni.”⁵⁸

Végeredményként megállapítható, hogy a *Nyugat* a modern magyar könyvművészet kérdéseiben két lényeges feladatot vállalt magára és látott el jóval a kor átlagos színvonalán felül. Egyrészt, mint a kor vezető folyóirata, érdeklődő figyelemmel kísérte az új magyar könyvművészet fejlődését, s időről időre számot adott eredményeiről, jelezte problémáit, ha a vizsgálódása nem is volt mindig rendszeres, mégis jelentős szerepet töltött be modern könyvművészetünk népszerűsítésében. Másrészt pedig tanulmányaiban, kritikáiban nagy lépéssel előbbre vitte a modern könyvművészeti elvek és célkitűzések korszerű tisztázását. Mindkettőt elősegítette, hogy a folyóirat szépírói és kritikusi mellett a kor legjobb könyvesztétikusait is szóhoz juttatta. Olyanokat, akik egyben a *Magyar Grafikának* is rendszerint munkatársai voltak. (Pl. KIRÁLY György, BÁLINT Aladár, BENEDEK Marcell.)

A könyvművészet problémáinak tükröződése jelentős a *Nyugat* értékelése szempontjából is. Idevágó közleményeiből kitűnik, hogy a *Nyugat* ezen a területen azontúl, hogy a kor időszerű kérdéseiben helyesen foglalt állást, egyben előre mutatott a szocialista könyvművészet felé is. A benne felvetett, megvitatott és tisztázott könyvesztétikai alapelvek és célkitűzések olyan eredménynek tekinthetők, melyeket szocialista művelődéspolitikánk és könyvkultúránk, szocialista könyvesztétikánk is helyesnek és követendőnek ismer el.⁵⁹

⁵⁶ KIRÁLY György: L. a 10. jegyz.

⁵⁷ FARKAS Zoltán: *Hungária könyvek*. Nyugat. 1935. I. 512—13. l.

⁵⁸ FARKAS Zoltán: *Könyvek*. L. a 18. jegyz.

⁵⁹ L. a szocialista könyvművészeti törekvésekről írt cikkeket, főként a *Magyar Grafika* és a *Papíripar* utóbbi évfolyamaiban. Ezek közül pl. HAIMAN György: *Az év legszebb könyve*. Papír- és Nyomdatechnika. 1954. 1. sz. SZÁNTÓ Tibor: *A könyv esztétikája*. Magy. Graf. 1957. 1—2. sz. LENGYEL Lajos: *Az alkalmazott grafika és betűi a könyvek védőborítóján*. Papíripar. és Magy. Graf. 1958. 1—2. sz. PARCZER Ferenc: *A szocialista könyvművészet kialakulása Magyarországon*. Magy. Graf. 1959. 5. sz., továbbá *A szép magyar könyv* versenyéről 1954—61 között készült beszámolókat.

ILONA KOVÁCS: DIE ZEITSCHRIFT „NYUGAT” UND DIE RENAISSANCE DER BUCHKUNST IN UNGARN

Obwohl die führende Zeitschrift des ungarischen Geisteslebens *Nyugat* (1908—1941) in erster Reihe die Literatur pflegte, widmete sie auch mitsamt sämtlichen Erscheinungen des ungarischen gesellschaftlichen und kulturellen Lebens ihre Aufmerksamkeit der Entwicklung der ungarischen Kunst des Buches. Meistens wurde das Problem in Verbindung mit der Demokratisierung der Literatur, der Kunst und der Kultur erörtert. Die Tätigkeit der *Nyugat* verdient besondere Würdigung, denn außer dem engen Fachkreis der ungarischen Künstler des Buchdruckes war sie die Erste die die modernsten Bestrebungen der Kunst des Buches im Kreise des vorgeschrittensten, für literarische und ästhetische Probleme empfänglichen Lesepublikums verbreitet und dessen Interesse wachgerufen und bewußt gemacht hat. Sie war in diesen Bestrebungen von der Überzeugung geleitet, daß neben dem Inhaltlichen auch das Äußere, die künstlerische Aufmachung des Buches wichtige Faktoren für die literarische Werbung, der ästhetischen Erziehung der Massen, der Hebung des Kulturniveaus sind.

In den 33 Jahrgängen der Zeitschrift *Nyugat* sind es ungefähr 50 Abhandlungen, Rezensionen, Kritiken die sich mit der Kunst des Buches befassen. Neben zahlreichen Buchbesprechungen analysieren Aladár BÁLINT, Artur ELEK, György KIRÁLY und Ernő NEMÉNYI die Lage der ungarischen Kunst des Buches und der ihr zustehenden Möglichkeiten. In den dem ersten Weltkriege vorangehenden Jahren kommen einschlägige Mitteilungen relativ spärlich vor, nach 1918 zeigt die Entfaltung der Kunst des Buches einen bedeutenden Aufschwung und immer häufiger erscheinen Artikel die von ihr handeln. Aus ihnen läßt sich feststellen, mit was für einer Geschwindigkeit die *Nyugat* auf die hauptsächlichlichen Ereignisse im Entwicklungslauf der Buchkunst reagiert, anderseits in welchem Maße die neuen künstlerischen Grundsätze und Zielsetzungen verstanden und anerkannt wurden.

Nyugat hat sozusagen über jeden bedeutungsvollen Moment, jedes Dokument des Werdeganges der ungarischen Kunst des Buches Bericht erstattet. Die einen neuen Buchdruckstil ausgestaltenden Ausgaben der Druckerei KNER wurden gewürdigt, ebenso die graphische Kunst von Lajos KOZMA, des Mitarbeiters von KNER, die Tätigkeit der Ungarischen Gesellschaft der Bibliophilen (1920), das Erscheinen des überaus wichtigen Dokumentes der theoretischen Literatur des *Ungarischen Graphischen Almanachs* (1933) und die graduell sich entfaltende bibliophile Tätigkeit der grossen Buchverlage (Amicus, Rózsavölgyi, Révai und hauptsächlich Hungaria). Nicht nur daß die Zeitschrift die Bestrebungen der modernen Kunst des Buches mit Aufmerksamkeit verfolgt hat, sie nahm auch ihre Zielsetzungen an. Indem sie das Buch als einheitliches Ganzes betrachtet, setzt sie die Hauptgrundlagen ihrer Konstruktion fest. Besonders großes Interesse widmet sie der modernen Forderung betreffs Stofflichkeit, Übereinstimmung der Bestandteile des Buches, Einheit von Inhalt und Form und Pflege der Traditionen. Zur erfolgreichen Verwirklichung der von ihr erkannten und angenommenen Zielsetzungen bot sich Gelegenheit bei der Auswahl ihres eigenen Illustrationsmaterials, sowie in Eigenschaft eines Verlages durch schöne und künstlerische Ausstattung der von ihr verlegten Werke.

Nyugat hat auch in der Frage der Bibliophilie einen gesunden Standpunkt eingenommen. Sie schätzt Bibliophilausgaben, mißt ihnen jedoch keine übertriebene Bedeutung bei. Sie identifiziert die Kunst des Buches nicht allein mit den Ausgaben der Bibliophilie. Als grundlegende Forderung betrachtet sie die Ausstattung eines Massenbuches von künstlerischem Niveau, welches einem breiten Leserkreis zu der besten Literatur bei billigen Preislagen verhilft.

Nyugat hat demnach in den die moderne ungarische Kunst des Buches betreffenden Fragen eine zweifache wichtige Aufgabe weit über dem Durchschnittsniveau der damaligen Zeit auf sich genommen und versehen. Sie hat einerseits in Eigenschaft der führenden Zeitschrift mit lebhaftem Interesse den Fortschritt der neuen ungarischen Buchkunst verfolgt, andererseits hat sie in ihren Abhandlungen, Rezensionen die zeitgemässe Klärung der Grundsätze und Zielsetzungen der modernen Kunst des Buches mächtig gefördert. Die von ihr aufgeworfenen, erörterten und klargestellten buchästhetischen Grundsätze und Zielsetzungen können zum Teil bereits als Ergebnisse bewertet werden, welche auch unsere sozialistische Bildungspolitik und Bücherkultur, unsere sozialistische Buchästhetik als richtig und nachahmenswert anerkennt.